

Державне управління

УДК 351.85

Бабицька Світлана Ігорівна

здобувач кафедри політології та філософії

Харківського регіонального інституту державного управління

Національної академії державного управління при Президентові України

Бабицкая Светлана Игоревна

соискатель кафедры политологии и философии

Харьковского регионального института государственного управления

Национальной академии государственного управления

при Президенте Украины

Babytska Svitlana

Applicant for a degree of Department of Political Science and Philosophy of

Kharkiv Regional Institute of Public Administration of

National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

ВПЛИВ ДЕРЖАВИ НА РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ В УМОВАХ

СУСПІЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВА НА РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРЫ В

УСЛОВИЯХ ОБЩЕСТВЕННОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

THE INFLUENCE OF THE STATE ON DEVELOPMENT OF

CULTURE IN CONDITIONS OF SOCIAL TRANSFORMATION

Анотація. В статті розглянуто вплив держави на розвиток культури в умовах суспільної трансформації. Визначено, що сфера культури має низку специфічних рис, які визначають її положення у суспільстві та характер державного регулювання. Такими рисами є творчий характер діяльності; соціальна значущість культури, комплексний вплив на людину, результати якого виявляються протягом

усього її життя. Проте одночасно в діяльності культурних інститутів відсутня економічна доцільність, і велика частина населення не усвідомлює їх наявність як життєво необхідних, на підставі чого формує своє відношення до сфери культури. У результаті цього по відношенню до цієї області людської діяльності перманентно зберігається принцип «залишкової» уваги з боку держави.

Доведено, що все різноманіття потенційних учасників державного регулювання сфери культури може бути об'єднано в три групи – держава, громадянське суспільство, бізнес. Визначено, що їх взаємодії призводять до формування полісуб'єктної моделі політики у галузі культури. Така модель істотно відрізняється від своєї протилежності – моносуб'єктної моделі, де домінуючу роль відіграє держава, а інші суб'єкти або пасивні, або їх активність незначна і знаходиться під тиском держави.

Ключові слова: держава, державне регулювання, культура, культурна політика, сфера культури.

Анотація. В статті рассмотрено влияние государства на развитие культуры в условиях общественной трансформации. Определено, что сфера культуры имеет ряд специфических черт, которые определяют ее положение в обществе и характер государственного регулирования. Такими чертами являются творческий характер деятельности; социальная значимость культуры, комплексное воздействие на человека, результаты которого проявляются в течение всей его жизни. Однако одновременно в деятельности культурных институтов отсутствует экономическая целесообразность, и большая часть населения не осознает их наличие как жизненно необходимых, на основании чего формирует свое отношение к сфере культуры. В результате этого по отношению к этой области человеческой деятельности перманентно сохраняется принцип «остаточной»

внимания со стороны государства.

Доказано, что все многообразие потенциальных участников государственного регулирования сферы культуры могут быть объединены в три группы - государство, гражданское общество, бизнес. Определено, что их взаимодействия приводят к формированию полисубъектной модели политики в области культуры. Такая модель существенно отличается от своей противоположности – моносубъектной модели, где доминирующую роль играет государство, а другие субъекты или пассивные, или их активность незначительна и находится под давлением государства.

Ключевые слова: *государство, государственное регулирование, культура, культурная политика, сфера культуры.*

Summary. *The article examines the state's influence on the development of culture in the conditions of social transformation. It is determined that the sphere of culture has a number of specific features that determine its position in society and the nature of state regulation. Such features are the creative nature of the activity; the social significance of culture, the complex impact on a person whose results are manifested throughout his life. However, at the same time, there is no economic feasibility in the activities of cultural institutions, and most of the population does not realize their availability as vital, on the basis of which forms their attitude to the sphere of culture. As a result, in relation to this area of human activity, the principle of "residual" attention from the state is permanently maintained.*

It is proved that all the diversity of potential participants in the state regulation of the sphere of culture can be grouped into three groups - the state, civil society, and business. It is determined that their interaction leads to the formation of a polysubject model of policy in the field of culture. Such a model differs significantly from its opposite - a monosubject model, where the state

plays a dominant role, while other actors or passive ones, or their activity are insignificant and under the pressure of the state.

Key words: state, state regulation, culture, cultural policy, sphere of culture.

Постановка проблеми. Трансформація політичної системи України, впливає на всі без винятку сфери життєдіяльності суспільства, навіть на таку, що багатьма дослідниками трактується як неполітичну, сферу культури. Як і в інших областях, тут здійснюється перехід до демократичної системи, що характеризується деідеологізацією, плюралізмом, децентралізацією. Проте з самого початку цей процес носив суперечливий характер, багато вжитих заходів не були ефективними, а отримані результати до цього часу неможливо оцінити однозначно.

У цій ситуації необхідно зрозуміти, яку роль має відігравати держава в умовах реформування суспільних відносин, щоб максимально сприяти як збереженню, так і розвитку культури. Створення нормативної моделі державної політики недостатньо – необхідно проаналізувати, яким чином здійснюється регулювання сфери культури в Україні та виявити ті суперечності і проблеми, які впливають на ефективність дій держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій/ Теоретичні основи впливу держави на розвиток культури висвітлені в працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Вагомий внесок у дослідження особливостей впливу держави на сферу культури зробили такі вчені, М. Бідняк [1], В. Біліченко [1], С. Вдовенко [2], Ю. Вдовенко [2], І. Горобінська [3], Н. Кара [4], Г. Корецька [4], В. Краївська [4], С. Легкий [5], А. Матвєєва [6], А. Павлюк [7], В. Шинкаренко [11], Л. Харсун [12] та ін. Віддаючи належне науковим напрацюванням з цієї проблематики, слід зауважити, що дослідження впливу держави на розвиток культури в умовах суспільної трансформації мають загально науковий сенс і носять більш описовий

характер. Однією з причин такої спрямованості досліджень є відсутність дієвого, науково обґрунтованого підходу і методу, який би враховував комплексну природу державного управління сферою культури.

Формулювання цілей статті. Ціллю даної статті є визначення меж впливу держави на розвиток сфери культури в умовах суспільної трансформації, та надання пропозицій з удосконалення даного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом кількох десятиліть триває дискусія про можливість або неприпустимість будь-якого державного впливу на розвиток культури. На наш погляд політичне регулювання культури, в якій держава займає центральне місце, є об'єктивним процесом, що обумовлений сутністю суспільства як цілісної системи, що включає в себе всю сукупність способів взаємодії і об'єднання людей.

Будучи складно організованою системою, суспільство складається з ряду елементів-підсистем. Наприклад, Т. Парсонс виділив чотири такі підсистеми – політичну, економічну, підсистему інтеграції та підсистему підтримки культурних зразків [6, с. 68]. Ж-В. Лап'єр говорить про п'ять біосоціальної, екологічної, економічної, культурної та політичної [9, с. 357]. У деяких вітчизняних виданнях, йдеться про політичну, економічну, соціальну та духовну складові суспільної системи [8, с. 39].

Кожна підсистема по відношенню до суспільства виконує ряд певних функцій. Політична система відповідає за формулювання цілей і завдань розвитку суспільства, узгодження інтересів індивідів і соціальних груп, прийняття рішень та їх виконання. Реалізуючи ці функції, політична система через свої інститути впливає на всі сфери життєдіяльності суспільства, в тому числі і на культурну. У свою чергу політичну сферу можна розглядати як одну з форм культури, що з'явилася на певному етапі суспільного розвитку. Таким чином, політичне регулювання розвитку культури є об'єктивно існуючою даністю, яка визначається взаємодією

політичної та культурної систем. Внаслідок цього, в історії людства не існувало держави, яка більш-менш усвідомлено не проводила б ту чи іншу політику, спрямовану на регулювання культури [10, с. 45].

У сучасній вітчизняній літературі цей напрям політики визначається як «культурна політика» або «політика у сфері культури», хоча в більшості робіт ці поняття не диференційовані і взаємозамінюють один одного. Іншою проблемою тут є неясність у розгляді культури як об'єкта політичного регулювання, що пов'язано з різноманітністю тлумачень цього феномену.

Культуру можна розуміти у широкому сенсі як спосіб буття людини, включаючи обидва основні підходи до її визначення – аксіологічний (як систему цінностей, ідеалів, сенсів) і діяльнісний (як специфічний спосіб людської життєдіяльності). Значна кількість авторів розглядають, так чи інакше, з цих позицій культуру в якості об'єкта державної політики, визначаючи сам процес політичного регулювання як «культурну політику». В даному випадку, культурна політика виступає невід'ємною частиною усіх напрямів державної діяльності, відображає її ціннісні, етичні, нормативні аспекти їх формування і здійснює по відношенню до них інтегративну функцію [6].

Культура по ряду підстав [5] може підрозділятися на кілька складових: галузі (політична, правова, економічна культура), типи (різні національні, історичні або господарські культури), форми (елітарна, народна, масова культура), види (домінуюча культура, різні субкультури), у змістовному аспекті включати в себе ряд таких сфер як релігія, освіта, наука і технології, мистецтво, побут, поведінку. Кожний із цих елементів може бути відносно самостійним об'єктом політичного регулювання, формуючи у структурі культурної політики різні напрямки.

Нами використовується розуміння культури як системи організацій та осіб, які здійснюють діяльність зі створення, збереження, поширення,

вивчення та споживання культурних цінностей. Таке розуміння сфери культури як об'єкта політики дуже часто піддається критиці [3, С. 356] – вважається, що воно призводить до обмеження розуміння самої культури та культурної діяльності. Але на наш погляд, специфіка цілей цієї діяльності дозволяє виділяти її в якості відносно самостійного об'єкта регулювання, яка нарівні з політикою у сфері освіти, науки, інформації, екології і т. д. стає частиною культурної політики. Сфера виробництва і споживання культурних цінностей, взята разом з громадськими інститутами, що регулюють цей процес, утворює сферу культуру як особливу область життя і розвитку суспільства [2, с. 27].

Таким чином, ми можемо сформулювати таке визначення політики у сфері культури – це взаємодія різних суспільних сил за усвідомлення, поданням і проведення своїх інтересів, формулювання цілей розвитку культури, що реалізуються через діяльність культурних інститутів, і вирішення виникаючих проблем, з якими не в змозі впоратися існуючі адміністративно-правова і моральна системи [2].

Як певна область людської життєдіяльності сфера культури включає в себе кілька елементів. По-перше, це ті люди, хто створює, зберігає, вивчає і поширює культурні цінності. По-друге – це ті, хто ці цінності споживає, тобто суспільство в цілому і людина зокрема – шляхом участі у культурному житті, творчій діяльності, доступу до культурної спадщини і т. д. В-третьє – культурні інститути, які виникли внаслідок того, що взаємодії між двома першими суб'єктами в ході свого розвитку набули організованого характеру і стали здійснюватися за певним правилам і нормам. Саме останні стають безпосередніми об'єктами політики у сфері культури, оскільки інституціоналізація будь-якого виду людської діяльності говорить про схильності її соціальному контролю і відповідно цілеспрямованому регулюванню. Крім цього, культурні інститути, будучи результатом спільної діяльності людей, можуть ставати предметом

протиріч між різними інтересами їх учасників, вирішення яких вимагає узгодження існуючих думок і вироблення загальних основ функціонування сфери культури.

Оскільки поява інститутів пов'язана з певними видами діяльності людей, то і для політики у сфері культури превалююче значення буде мати виконання ними певних функцій, ефективна реалізація яких повинна бути головною метою державного регулювання, тому розглянемо їх більш докладно. До теперішнього часу існує безліч культурних інститутів, які залежно від виконуваних ними функцій поділяються на групи (А. Флієр):

1. Інститути з безпосередньої культурної роботи з населенням, куди відносяться:

- інститути просвітницького профілю (бібліотеки, музеї, виставки, меморіальні споруди і комплекси нехудожнього плану, організації просвітницько-лекційного жанру і т. п.);

- інститути естетичного виховання (художні музеї та виставки, концертні організації, кінопрокат, структури по проведенню різних художньо-видовищних заходів і т. д.);

- культурно-дозвільні інститути (клуби, палаци культури, дитячі дозвільні установи, структури самодіяльної художньої, декоративно-прикладної та іншої творчості і т. п.);

2. Творчі інститути (театри, студії, оркестри, ансамблі, знімальні групи, художньо-виробничі майстерні та іншого роду художні колективи, творчі спілки, об'єднання і організації художньо-творчого профілю).

3. Культуро-охоронні інститути (органи з обліку, охорони та використання пам'яток культурно-історичної спадщини, реставраційні майстерні і т. п.) [11, С. 5].

Сфера культури має низку специфічних рис, які визначають її положення у суспільстві і характер політичного регулювання. Серед них слід назвати: творчий характер діяльності, соціальну значущість культури,

комплексний вплив на людину, результати якого виявляються протягом усього її життя. Проте одночасно в діяльності культурних інститутів відсутня економічна доцільність, і велика частина населення не усвідомлює їх наявності як життєво необхідних, на підставі чого формує своє відношення до сфери культури. У результаті цього по відношенню до цієї області людської діяльності перманентно зберігається принцип «залишкової» уваги.

Найбільш яскраво це проявляється в умовах перехідного характеру розвитку суспільних відносин в сучасній Україні. Реформування політичної системи, її демократизація, зачіпає всі сфери життєдіяльності суспільства, які перебувають у постійній діалектичній взаємодії та взаємовпливах. Перебудова політичної системи, формує нові інститути (державні, партійні, громадські, правові, інститути законних і підзаконних актів), що змінює характер діяльності різних політичних суб'єктів, як державних, так і громадських, визначає типи формальних і неформальних відносин. Однак незавершеність цього процесу, фокусування значної частини суспільних сил на вирішенні економічних і соціальних проблем, не просто відсуває проблеми культури на другий план, але загрожує руйнуванням основ її розвитку.

Внаслідок цього необхідно розробити концепцію державної політики у сфері культури в умовах реформування політичних відносин. Насамперед, необхідно відзначити, що в умовах трансформації української політичної системи, в якості однієї з провідних цілей визначається плюралізм культурної діяльності, що безпосередньо залежить від появи нових соціальних верств і груп. Це зумовлює перебудову змістовної сторони функціонування культурних інститутів, виводячи її за рамки єдиної ідеології, яка існувала в радянський період. З одного боку, це позитивний процес тому, що надається можливість задоволення максимально можливої кількості культурних потреб. Але з іншого боку,

характер протікання цього процесу в сучасній Україні може призвести до негативних наслідків.

«Революційний» характер реформ, застосування «шокової терапії» на початку 90-х рр. ХХ ст. при переході на нові ринкові механізми розвитку зумовили кардинальну трансформацію соціальної системи українського суспільства. Це не дозволило ні вже існуючим, ні знову виникаючим соціальним групам адекватно адаптуватися до мінливих умов, прийнявши характер «боротьби за виживання», коли вітальні потреби людей зайняли переважаюче становище над духовними, що відсунуло їх зацікавленість у розвитку сфери культури на задній план.

Однак проголошений плюралізм культурної діяльності визначає необхідність полісуб'єктних відносин у політичному регулюванні сфери культури. Тут повинні активізуватися різні суспільні сили, у яких є власне бачення належного стану цієї галузі життєдіяльності суспільства, на підставі чого вони будуть формулювати і озвучувати власні цілі і прагнути до їх досягнення, тобто стануть учасниками політики у сфері культури. Але слід зауважити, що зміни в системі регулювання розвитку культури будуть прямо залежати від здатності різних соціальних сил їх здійснювати.

Все різноманіття потенційних учасників політичного регулювання сфери культури може бути об'єднано в три групи – держава, громадянське суспільство (представлене різними громадськими організаціями, творчими спілками, фондами тощо), бізнес. Їх взаємодії призводять до формування полісуб'єктної моделі політики в галузі культури. Зауважимо, що ця модель істотно відрізняється від своєї протилежності – моносуб'єктної моделі, де домінуючу роль відіграє держава, а інші суб'єкти або пасивні, або їх активність незначна і знаходиться під тиском держави.

Три суб'єкти політичних відносин у сфері культури вступають у діалог, як між собою, так і зі сферою культури. Їх взаємодія може породжувати безліч варіантів політики, залежно від інтересів самих

політичних суб'єктів, проблем що виникають та інших факторів. Держава, громадянське суспільства і бізнес можуть діяти спільно, діяти на двосторонній основі, поодиноці чинити регулюючий вплив на розвиток культури, проводити в ній власні інтереси і т. д. При цьому слід зазначити, що в самій сфері культури внаслідок цього формується кілька секторів, які можна об'єднати в дві великі групи – державну і недержавну. Це пов'язано з тим, що для реалізації власних інтересів усі три суб'єкти можуть створювати власні організації культури зі своїми цілями і завданнями, що зовсім не заперечує можливості спільного впливу на їх діяльність. Але держава як політичний інститут в силу свого положення в політичній системі у будь-якому випадку буде по відношенню до інших учасників займати домінуючу позицію у відповідності з виконуваними нею функціями. Наприклад, будь-яка організація культури незалежно від форми власності діє в рамках існуючої правової системи, яка так чи інакше встановлюється державними органами влади.

Взаємодія держави з бізнесом і громадянським суспільством повинна відповідати демократичним принципам, коли одним з найважливіших завдань держави, поряд з проведенням власної політики у сфері культури, стає узгодження інтересів різних суб'єктів культурної діяльності. Важливу роль у характері взаємодії політичних суб'єктів відіграватиме докільця – сукупність усіх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших умов, в яких протікає діяльність культурних інститутів і формується політика у сфері культури.

Таким чином, держава у силу виконання своїх соціальних функцій завжди буде заявляти про свої інтереси в області культури. У різні періоди і в різних країнах обсяг її участі може бути різний. Якщо в суспільстві є налагоджена система регулювання культурної діяльності з боку бізнесу і громадянського суспільства, обсяг політики у сфері культури з боку держави буде невеликий [3, С. 357], в іншому випадку держава буде

зобов'язана взяти на себе всю турботу про підтримання і розвиток культурних інститутів які володіють високим ступенем значимості для розвитку суспільства.

У сучасній Україні держава залишається провідним суб'єктом політичного регулювання сфери культури, що обумовлюється перехідним станом розвитку суспільних відносин. У період трансформації, що характеризується невизначеністю і відсутністю інституційної структури, перемагає той суб'єкт, який сильніше [5], а такими для культури зараз є саме держава. Однак в умовах перетворень її роль якісно змінюється, що приводить до формування нової моделі державної політики у сфері культури.

Аналіз дослідницької літератури показав, що існує досить багато точок зору на цю проблему. Все їх різноманіття можна звести до двох протилежностей. У першому випадку мова йде про повне невтручання держави в процеси, що відбуваються у сфері культури, оскільки це призводить до обмеження творчої діяльності та доступу населення до культурних цінностей. Пов'язано це з тим, що держава починає визначати, що, як, чому і яким чином має створюватися і бути доступно людині. Тому основним механізмом ставлення в сфері культури повинен стати ринок, який все розставить по своїх місцях. У другому – визнається нагальна необхідність державного регулювання сфери культури, оскільки культура – це цінність, якій ринок тільки шкодить. Між ними можливе існування безлічі варіацій, що в тій чи іншій мірі поєднують обидва підходи.

Необхідність розумного поєднання обох позицій неодноразово вказується у працях різних авторів. Як відзначається в роботах П. Бурдье, негативний характер державна діяльність у сфері культури має тому, що нав'язує відтворення культурних уявлень домінуючих сил. Але витрати на культуру, не покриваються доходами, тому сфера культури змушена спиратися на владу і розраховувати на їх матеріальну підтримку. Крім

того, навіть в умовах повної самоокупності ця підтримка необхідна з точки зору стимулювання інноваційної діяльності творця. Отримуючи допомогу з боку держави, він тим самим звільняється від прямої прихильності до законів ринку [1. с. 158].

Сфера культури об'єднує різні види діяльності і організації, що надають культурні послуги населенню та виконання деяких функцій, закріплених за організаціями культури, взагалі не може бути організовано на ринкових засадах і не залежить від попиту або затребуваності населенням, наприклад, збереження спадщини і т. п. Такі ситуації добре описані в економічній літературі отримали назву «провали ринку». Організації культури забезпечують досягнення соціально значущих цілей, ефекти і результати яких не можуть вимірюватися тільки економічною ефективністю, а виражаються у розвитку культури і суспільства, творчого потенціалу, гарантії соціального захисту та соціальної справедливості і т. д. [2]. Тому для ефективного функціонування сфери культури ринкові механізми розподілу ресурсів повинні доповнюватися іншими інституційними механізмами, і насамперед з боку держави.

Світовою тенденцією державної політики та управління у сфері культури є її демократизація. Демократизація означає трансформацію взаємин між керуючими і керованими, коли крім суб'єктно-об'єктних позицій ускладнюється їх взаємодія і взаємозалежність. Мова йде про перехід від прийняття державних рішень вузьким колом осіб до прозорості при формуванні, виробленні та прийнятті управлінських рішень, розширення учасників даних процедур [5]. Це набір заходів, метою яких є прагнення зробити минулий досвід культурного творення доступними якомога більшій кількості людей. При цьому всім людям повинні бути надані рівні можливості. Результатом цих дій має стати пробудження творчої активності багатьох людей. З іншого боку, метою заходів, складових політики культурної демократії, є забезпечення всіх членів

суспільства рівними і реальними можливостями участі у створенні і розвитку сучасної культури.

У суспільствах, що трансформуються на наш погляд, реальна демократизація неможлива. Процес реформування супроводжує соціально-економічна криза, низькі доходи населення, зниження якості життя, зростання цін на послуги організацій культури, це все не дозволяє значній кількості людей реалізовувати своє право на доступ до культурних цінностей та участь у культурній діяльності.

Таким чином, умови реформування суспільних відносин в Україні вимагає створення моделі державного регулювання сфери культури з урахуванням перехідного характеру сучасного етапу розвитку країни, а також специфіки регульованого об'єкта.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, ми приходимо до висновку, що необхідно шукати «золоту середину» при визначенні необхідного обсягу державної політики у сфері культури, де були б врівноважені у правильній пропорції участь держави та механізми ринку. Тим більше що тільки держава має право приймати політичні рішення, обов'язкові для всіх громадян.

Необхідно зазначити, що ніколи, ні на одному історичному етапі сфера культури не була повністю вільна від державного регулювання, але ступінь цієї необхідності визначався різними умовами того чи іншого історичного періоду. Роль держави в регулюванні процесів у сфері культури може варіюватися від методів прямого підпорядкування у різних областях до координації дій незалежних суб'єктів. Держава може позитивно впливати на реалізацію заходів щодо розвитку сфери культури на регіональному і відомчому рівні, використовуючи організаційно-управлінські, фінансові та нормативно-правові методи регулювання.

Література

1. Бурдьє П. Соціологія політики: [Пер. с фр. Сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко]. – М. : Socio-Logos, 1993. – 336 с.
2. Ігнатченко І.Г. Особливості реалізації державної політики України у сфері культури: сучасний стан та світові стандарти [Електронний ресурс] / І.Г. Ігнатченко // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013116.
3. Культурна політика в Україні. Аналітичний огляд / за ред. О. Гриценка. – К. : УІЦД, 2007. – 160 с.
4. Малімон В.І. Проблеми державної культурної політики в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства / В.І. Малімон // Університетські наукові записки. – 2008. – № 4. – С. 355–360.
5. Мерзляк А. Державне управління сферою культури: вітчизняний та зарубіжний досвід [Електронний ресурс] / А. Мерзляк, Є. Огнар'єв // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2017. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2017_1_4.
6. Парсонс Т. Соціальна система: Пер. с англ. – М.: Академический проект, 2018. – 530 с.
7. Овчаренко С.В. Гуманітарна та культурна політика [Електронний ресурс]: навч. посіб. / С.В. Овчаренко. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2013. – 152 с.
8. Політико-ідеологічний процес в українському суспільстві в умовах модернізації: порівняльний аналіз : монограф. / За заг. ред. Ф.М. Рудича. – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. – 448 с.
9. Політична енциклопедія / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. імені І. Ф. Кураса; редкол.: Юрій Левенець (голова) [та ін.] ; [упоряд. Ю. Шаповал]. – Київ: Парлам. вид-во, 2011. – 807 с.
10. Рудакевич О. Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження : моногр. / Олег Рудакевич. – Тернопіль :

ТНЕУ, 2013. – 352 с.

11. Флиер А. Я. Вектор культурной эволюции / А. Я. Флиер // Обсерватория культуры. –2011. – № 5. – С. 4–16.

References

1. Burd'jo P. (1993). Sociologija politiki [Sociology of politics]. Moscow: Socio-Logos [in Russian].
2. Ihnatcheyko, I.H. (2013). Osoblyvosti realizatsii derzhavnoi polityky Ukrainy u sferi kultury: suchasnyi stan ta svitovi standarty [Features of realization of state policy in the sphere of culture: current status and global standards]. Teoriia i praktyka pravoznavstva – Theory and practice of jurisprudence, Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013116 [in Ukrainian].
3. Hrytsenko, O. (2007). Kulturna polityka v Ukraini. Analitychnyi ohliad [Cultural policy in Ukraine. Analytical review]. Kyiv: UTsKD [in Ukrainian].
4. Malimon, V.I. (2008). Problemy derzhavnoi kulturnoi polityky v Ukraini na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva [Problems of state cultural policy in Ukraine at the present stage of development of society]. Universytetski naukovi zapysky – University Scientific Notes, 4, 355–360 [in Ukrainian].
5. Merzliak, A., Ohnarov, Ye. (2017). Derzhavne upravlinnia sferoiu kultury: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid [State management of the sphere of culture: domestic and foreign experience]. Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka – Public administration: theory and practice, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2017_1_4.
6. Parsons T. (2018). Social'naja sistema [Social system]. Moscow: Akademicheskij proekt, [in Russian].
7. Ovcharenko, S.V. (2013). Humanitarna ta kulturna polityka [Humanitarian and cultural policy]. Odesa: ORIDU NADU [in Ukrainian].

8. Rudych, F.M. (2013). Polityko-ideolohichni protses v ukrainskomu suspilstvi v umovakh modernizatsii: porivnialnyi analiz [Political and ideological process in the Ukrainian society in the conditions of modernization: a comparative analysis]. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy, [in Ukrainian].
9. Shapoval, Yu. (2011). Politychna entsyklopediia. [Political Encyclopedia]. Kyiv: Parlam. vyd-vo, [in Ukrainian].
10. Rudakevych, O. (2013). Politychna kultura natsionalnykh spilnot: teoriia ta metodolohiia doslidzhennia [Political culture of national communities: theory and methodology of research]. Ternopil: TNEU, [in Ukrainian].
11. Flier A. Ja. (2011). Vektor kul'turnoj jevoljucii [A Vector of Cultural Evolution]. Observatoriia kul'tury – The Observatory of Culture, № 5. 4–16 [in Russian].